

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 81'42.134.2

Шевченко Людмила Олексіївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІСПАНСЬКІЙ ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ

У статті досліджено фразеологізми з національно-культурним компонентом у прагматичній публіцистичного тексту, виявлено їхні інформаційно-комунікативні властивості та образно-експресивні можливості використання у періодичній пресі, що сприяє створенню специфічної газетної образності та експресивності через включення їх у процес аргументації та соціальної орієнтації.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, національно-культурний компонент, фонові знання, образ-еталон, фразеологічний інтернаціоналізм.

Шевченко Людмила Алексеевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков экономического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Национально-культурный компонент фразеологизмов в испанской периодической прессе

В статье рассматриваются фразеологизмы с национально-культурным компонентом в прагматике публицистического текста, определяются их информационно-коммуникативные особенности и образно-экспрессивные возможности использования в периодической прессе, что способствует созданию специфической газетной образности и экспрессивности посредством их включения в процесс аргументации и социальной ориентации.

Ключевые слова: фразеологическая единица, национально-культурный компонент, фоновые знания, образ-эталон, фразеологический интернационализм.

Shevchenko L'udmyla, Ph.D. in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department of Taras Shevchenko Kiev National University

The national and cultural component of phraseological units in the Spanish periodical press

The article considers phraseological units with the national and cultural component in the pragmatics of a journalistic text as well as defines their informational and communicative peculiarities and figurative possibilities of using in the periodical press, what influences the creation of specific newspaper expressivity through their including in the process of argumentation and social orientation.

Key words: a phraseological unit, a national and cultural component, background knowledge, an image model, phraseological cognate.

Аналізуючи функції образної фразеології у газетних текстах, ми можемо наголосити, що інформація, яку несе фразеологізм, найкраще виявляється у культурному контексті – конотативний компонент значення образної фразеологічної одиниці відображає національно-культурну (фонову) інформацію. Виявивши масив фразеологізмів національно-культурного характеру, ми можемо констатувати, що фразеологічна одиниця зазначеного типу є засобом побудови аргументованого повідомлення, створення культурно-семантичної моделі дискурсу, де відображається система цінностей, правила поведінки, моралі та світоглядні позиції певного соціуму.

Різним аспектам вивчення фразеологічних одиниць у газеті присвятили свої роботи такі вчені, як В.Г. Костомаров, Г.Я. Солганік, Н.Н. Кохтєв, А.П. Хмелевський, Ю.Ф. Прадід, З.А. Камбарова, О.М. Кисельов, Л.П. Жукова, Л.А. Баркова тощо. Серед робіт присвячених вивченню функціонування фразеологізмів іспанської мови у художній літературі наведемо дослідження Л.Г. Зернової, у якому аналізується контекстна реалізація фразеологізмів іспанської мови у творах Б.Переса Гальдоса, і дисертаційне дослідження Т.В. Цимбалюк, в якому подається зіставна характеристика семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць на матеріалі роману Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот» у перекладі М. Лукаша.

Необхідно зауважити, що недостатньо досліджено фразеологізми як певні комунікативні одиниці. Важливим є також виявлення національної специфіки фразеологічних одиниць, оскільки, на думку багатьох вчених (Ю.Ю. Авалиані, М.М. Копиленко, Р.М. Попов), подібне дослідження може дати нові відомості про системну будову мови та зв'язки між фразеологією та культурою. Подібний підхід до вивчення фразеології з точки зору її національно-культурної своєрідності дозволяє показати, що фразеологія мови є джерелом та носієм різномірної країнознавчої інформації. Неабиякого значення у цьому контексті набуває аналіз

властивостей не тільки узуальних фразеологічних одиниць (без зміни елементів і структури), але й фразеологічних одиниць у процесі їх функціонування, оскільки специфіка мови відображається як в узуальних особливостях, так і в оказіональних (зі зміною складових елементів та структури фразеологічних одиниць) трансформаціях усталених мовних одиниць. Не менш актуальним є вивчення основних категорій стилістики фразеологічних одиниць – метафоричного (образного), емоційного, оцінного, експресивного та стилісового (функціонально-стилістичного) значень, а також виявлення інформаційно-прагматичних властивостей фразеологізмів та їх ролі у процесі комунікації. В цілому існує необхідність подальшої розробки й уточнення системи класифікації сучасних фразеологічних одиниць, які використовуються в періодичній пресі.

Постановка завдання полягає у дослідженні фразеологізмів з національно-культурним компонентом у прагматичі публіцистичного тексту, що обумовлене необхідністю подальшого вивчення фразеологізмів у комунікативно-прагматичному аспекті, особливостей їх актуалізації у функціональних стилях мови (зокрема у газетно-публіцистичному стилі мовлення), недостатньою розробкою проблем стилістики фразеологічних одиниць іспанської мови в періодичній пресі.

У ході дослідження ми виявили окремий ряд фразеологізмів, за якими закріплений етноспецифічний комплекс інформації. Фразеологізм з національно-культурним компонентом передає культурно-історичні знання, тобто фонові знання. Фонові знання, що вбирають в себе систему світоглядних позицій, естетичних оцінок, норми мовленнєвого та поза мовленнєвого поведіння, мають важливе значення для процесу комунікації.

Прикладом актуалізації фразеологічної одиниці є одиниця, стрижнем якої є неповторна образна основа: «*Ahora hay que buscar sustituto, y el que más suena es Viktor Jristenko, que ya fue vicepremier en el gobierno de Serguei Kiriyenko, a quien Yeltsin convirtió en cabeza de turco de la crisis financier de agosto de 2003*» («Тепер необхідно знайти заміну і такою заміною найвірогідніше стане Віктор Христенко, віце-прем'єр міністр в уряді Сергія Кириєнка, якого Єльцин зробив козлом відпущення під час фінансової кризи в серпні 2003») [1, 6].

Фразеологізм *cabeza de turco* («голова турка») має український відповідник «козел відпущення» (людина, на яку звалюють чужу провину, відповідальність за чийсь негативні дії, вчинки), образна основа яких окреслює неповторну для іспанської та української мов манеру номінувати дійсність. Фразеологізми, що відображають типові уявлення, можуть виконувати роль еталонів, стереотипів національно-культурного світобачення або вказувати на символічний характер і в цій якості виступати як мовні експоненти культурних знаків. Саме ця стереотипність, символічність або еталонізованість образного сприйняття фразеологізмів обумовлює їх національно-культурну специфіку.

Зауважимо, що національно-культурний компонент семантики фразеологічної одиниці та відбиття нею національних рис нації виявляється у типовому для даної мовної спільноти та національного менталітету наборі звичайних уявлень, асоціацій, емоційному забарвленні та символізації певних предметів та явищ (тобто конотативному аспекті). Водночас національно-культурний компонент містить денотативний компонент, тобто певну інформацію країнознавчого характеру. Фразеологія має найбільшу інформативність у цьому плані.

Варто наголосити, що національно-культурні елементи семантики фразеологічної одиниці можуть виявлятися на різних планах її змісту:

- у сукупному ідіоматичному значенні словесного комплексу (через переосмислення, метафоризацію, семантичний зсув), напр.: *pez gordo* дослівно «товста риба» у значенні «важлива впливова посадова особа»; порів. укр: велика риба або великий птах.
- у значенні окремих лексичних компонентів фразеологічної одиниці. Це можуть бути «унікальні компоненти» (які більш ніде, крім даного виразу не вживаються, найчастіше архаїзми), безеквівалентна лексика (це як правило культурно-етнічні реалії, топоніми, власні назви тощо). Наприклад, укр.: накивати п'ятами, де накивати вживається лише у сполученні з іменником п'ятами; ісп. *sin papar mientes en una cosa* у значенні «не замислюватись над чимось», де наявний архаїчний елемент *mientes*.
- у прямому значенні сукупного словесного комплексу, що потім зазнає переосмислення, адже саме тут «закодовані» численні народні звичаї, обряди, традиції тощо. Наприклад укр.: передати куті меду (порів. з ісп. *ser como la caldera del andaluz*, буквально «бути як андалузький бульйон», що означає щось сильно перебільшувати).
- значна частина таких фразеологічних одиниць обумовлена екстралінгвістичними факторами, знання яких необхідне для адекватного сприйняття цих одиниць носієм іншої культури. Ці фактори є відбиттям національно-культурного контексту, яким живляться такі експресивні утворення кожної окремої мови [1, 5].

Слід підкреслити, що національні риси характеру народу виявляються у створених ним фразеологізмах, які є складовою образної системи мови. Метафоричні орієнтації спираються на досвід мовного колективу, відбиваючи його національну самобутність, породжену умовами життя народу та його історичним існуванням. Найбільшу комунікативну значимість мають фразеологізми з етнокультурним забарвленням, що не мають структурно-семантичних еквівалентів у мові, з якою зіставляються. В цих одиницях наявна низька вмотивованість семантики для представника іншої лінгвокультурної спільноти, оскільки виникає необхідність у поясненнях як окремих компонентів фразеологізму, так і значення одиниці в цілому [2, 47].

Виділимо окремі групи фразеологізмів, що функціонують у досліджених періодичних виданнях, і які відображають національні особливості іспанської культури:

- фразеологічні одиниці, у яких відображені неповторні, типово національні звичаї, традиції, особливості, найменування дійсності. Наприклад: *encontrarse en mantillas* (означає «бути відсталим, відставати від інших»), де наявний національно-культурний компонент *mantillas*; порів. укр.: справляти колодія (означає бенкетувати на одержані гроші за відчеплену колодку), вернутися з рушниками (засватати дівчину);

- характерні для іспанської спільноти усталені порівняння, що відображають систему образів-еталонів. Наприклад: *torpe como un asno* букв. «дурний як віслик» (укр.: дурний як колода); *estar como un toro* (бути розлюченим як бик, або бути сильним як бик), *alto como un Castillo* (високий як замок) порів. з укр.: довгий як жердина або чугуївська верства); *alegre como unas castañuelas* (бути дуже веселим, сяючим), букв.: веселий як кастаньєт, де кастаньєт – музичний інструмент, що поширений в іспанській музичній традиції), *a bombo y platillo* (з великим галасом). Ми помітили, що семантика слова-символу базується на сукупності образних асоціацій, які візуально закріплені за ними в мові та свідомості мовців. Символізації зазнають, перш за все, найменування найбільш звичних і відомих людині реалій: назви тварин, рослинного світу, знарядь праці. Символічні компоненти у складі фразеологічної одиниці набувають статусу національно-культурного еталона: ведмідь – незграбність; бик – агресивність; віслик – недоумкуватість.

- фразеологічні одиниці, що репрезентують певну історичну добу. Тут цікавим джерелом є утворення фразеологізмів були часи доби лицарства в Іспанії: *caballero andante* (мандруючий лицар), *caballero sin caballo* (збідніла людина), *criarse caballero y encontrarse peón* (означає «втратити усі гроші, колишнє становище», букв. виховуватися як лицар, а опинитись у бідняках), *a más moros mas ganacia* («чим більше труднощів, тим більшою є винагорода»). Порів.: для України такими характерними будуть часи козацької доби: вільний козак, вискочити як козак з маку (недоречно щось сказати), козацькому роду нема переводу тощо.

- фразеологічної одиниці, що зберегли в собі старовинні міри ваги або довжини. Наприклад: *meterse en la camisa de once varas* (означає лізти не у свою справу, де *varas* старовинний вимір довжини); укр.: з'їсти пуд солі із кимось.

- фразеологічної одиниці, у яких відображається своєрідність рослинного світу. Наприклад: *no valer una cosa un higo* (не мати ніякої вартості, нікуди не годиться, букв. не коштувати смоківниці); *tomar el olivo* (означає втекти, букв. «взяти оливку»); *más seco que una avellana* (сухий, зморщений, так кажуть про стару, виснажену людину); укр.: вискочити як Пилип із конопель (недоречно щось сказати), переганяти на гречку (висловлювати своє незадоволення); як чорт до сухої верби (дуже сильно);

- фразеологічної одиниці, що несуть у своєму складі традиційні власні імена та загальні назви. Так, наприклад, у фразеологічних одиницях з іменами можуть приховуватися деякі історичні спогади: ісп.: *No se gañó Zamora en una hora* (букв. не за одну годину взяли Самору). Укр.: пропав як швед під Полтавою (вмотивований Полтавською битвою 1708 р). Географічні назви та типові для певного народу власні імена стали тими первинними образами, на основі яких утворилася низка фразеологічних одиниць: ісп. *Más feo que Picio* (букв. брудкіший за Піція), *tener más orgullo que don Rodrigo en la horca* (букв. «бути зухвалішим ніж дон Родріго на шибениці»); *por interés quiero Andrés* (означає виказувати комусь прихильність з метою отримати певну винагороду), *A Zaragoza o al charco* (букв. «або до Сарагоси, або в калюжу», порів. з укр.: пан або пропав); укр.: не той тепер Миргород, по Савці свитки, про мене Семене.

- фразеологічної одиниці, які інформують нас про традиційні страви, продукти харчування. Наприклад: *estar a la olla de otro* (бути на утриманні у когось), де *olla* традиційна іспанська страва; *ganarse el cocido* заробляти собі на харчування, де *cocido* – іспанська національна страва; *aguar uno el vino* щось зіпсувати непотрібним втручанням з компонентом *vino*; укр.: каші не зварити, каші маслом не зіпсуєш, плювати в борщ, з'їсти чуже сало, в кожній куми свої пироги.

Також варто підкреслити, що такі фразеологічні одиниці мають регулярне функціонування в публікаціях, пов'язаних з прямим чи непрямым позначенням розмовно-побутової мови: в інтерв'ю на міжнародні теми, у спортивних коментарях, нарисах з національної історії. Також слід зауважити, що окремі фразеологічні одиниці, які спочатку виявилися результатом емоційного мовного вживання, закріпилися у нормативному загальнонаціональному вживанні як засоби номінації певного явища в економіці, суспільному житті: *sufrir un bache* (букв. «потрапити на вибоїну на дорозі») «віднайти», *echa bronca* (букв. «затіяти сварку») «створити конфліктну ситуацію в колективі». Ряд фразеологічних одиниць таким чином проходить шлях від оказіонального вживання до нормативного в національному варіанті мови.

Виникаючи на національному ґрунті та відбиваючи найтипівіші культурні якості певної нації, фразеологізми певної мови можуть стати надбанням інших культур, переходячи в ужиток багатьох народів. Таким чином, те національне, що міститься в образі фразеологізму, набуває міжнародного характеру, стає інтернаціональним. Так, наприклад, образ, що породжений іспанською інквізицією утворив фразеологічну одиницю: *caza de brujas* (полювання на відьом). Інтернаціональні образи та їх функціонування в різних національних мовах пов'язані культурно-історичною спільнотою. Це досить широка група фразеологічних виразів, крилатих слів, символічних слів тощо. Такий загальний пласт образних виразів обумовлений, звичайно ж, загальним культурно-історичним розвитком тих чи інших народів, постійністю контактів їх мов [3, 104].

На думку дослідника фразеології Е.М.Солодухо, щоб виявити інтернаціональну фразеологію, треба підходити до неї з міжмовних позицій [4, 11]. Універсальними є ті основні процеси, якості та категорії, що визначають становлення інтернаціональної фразеології. Це, перш за все, метафори, метонімії, евфемізми, що зумовлюють явище фразеологічного паралелізму. Універсальними є основні форми семантичних перетворень,

які визначаються загальнолюдським характером мисленнєвих операцій та типовими асоціаціями. В ході дослідження ми помітили, що багато тотожних або близьких фактів матеріального та духовного життя народів набувають у різних мовах незалежно одна від одної однакового переосмислення. Наприклад, існує багато інтернаціональних фразеологізмів, що відображають особливості поведінки тварин: ісп. *Trabajar como un buey* / укр.: працювати як віл; ісп. *Tomar el toro por los cuernos* / укр.: взяти бика за роги. Це явище обумовлюється збігом образності, схожістю її спрямованості. До інтернаціональних фразеологічних одиниць можна віднести ряд соматичних фразеологізмів: ісп. *con el corazón en la mano* / укр.: серце на долоні; ісп. *enseñar los dientes* / укр.: показати зуби. Інтернаціональні фразеологізми полегшують розуміння комунікативного акту та сприяють процесам міжкультурної комунікації. Зауважимо, що істотна частина фразеологічних одиниць термінологічного походження належить до інтернаціонального фразеологічного фонду. Багато інтернаціональних термінологічних словосполучень, долаючи межі професійного вживання, набувають переосмисленого метафоричного значення. Тому, для того щоб термін вийшов за межі своєї терміносистеми, а тим більше, міг використовуватись образно та розвивати внаслідок цього нові значення, необхідно, щоб він сам мав відповідні внутрішні змістові можливості. Детермінологізація притаманна, як правило, термінам, що визначають основні поняття будь-якої науки. Процес переходу термінів до фразеології здійснюється шляхом метафоризації, тобто відбувається набуття спеціальною лексикою експресивно-оціночних властивостей. При цьому додамо, що значення слова (виразу) розширюється, узагальнюється, але не втрачає асоціативний зв'язок з первинним термінологічним значенням. Термінологія є багатим джерелом для розширення інтернаціонального фразеологічного фонду. Багатомірність проблеми фразеологічної номінації виявляється в тому, що тут перетинаються фактори власне лінгвістики, етимології, культури і соціології [5, 16]. Слід підкреслити, що походження значної кількості інтернаціональних фразеологізмів пов'язане з історичними подіями. Джерелом інтернаціоналізму *quinta columna* / укр.: п'ята колона (означає: люди, які займаються підривною, антидержавною діяльністю в країні) стала історична подія. Ця фразеологічна одиниця виникла під час громадянської війни 1936 року в Іспанії після виступу генерала Молла, який заявив, що крім чотирьох колон в нього є п'ята колона, що займалася підривною діяльністю в Мадриді. Додамо, що основним джерелом інтернаціональної фразеології є запозичення. Міжмовні взаємодії, історичні та суспільні відносини зумовили процес запозичення фразеологічних одиниць та перетворення їх на фразеологічні інтернаціоналізми. Їх величезним джерелом є література народу-носія певної мови, яка виявляється значущою на певному етапі історичного розвитку. «Висування певної етнокультури на передові позиції у світовій цивілізації сприяє зростанню престижу мови, яка обслуговує цю етнокультурну, а відтак поширює її вплив на інші мови та культури» [6, 101]. Завдяки своєму характеру мови можуть впливати не тільки на всі покоління народів, що ними говорили, але й на інші мови, з якими вони рано чи пізно починають контактувати безпосередньо, або як вже мертві мови, через свої пам'ятки, або через науку, що вивчає їх структуру [7, 101].

Антична література та Біблія були істотними літературними джерелами інтернаціональної фразеології. Підтвердженням інтернаціональності цих фразеологічних одиниць є наявність тотожних фразеологізмів з тим самим значенням та відносно тим самим компонентним складом в іспанській та українській мовах. Наприклад ісп. *Hijo pródigo* / укр.: блудний син; ісп. *Ojo por ojo y diente por diente* / укр.: Око за око, зуб за зуб; ісп. *Lavarse las manos* / укр.: вимити руки (Євангеліє); ісп. *Risa sardesca* / укр.: сардонічний сміх (Гомер, Одисея); ісп. *caballo de Troya* / троянський кінь (Гомер, Іліада). Влучним буде згадати літературні образи знаменитих героїв М. де Сервантеса Дон Кіхота та Санчо Пансу, на основі яких утворилися такі іспанські фразеологізми, як: *acometer molinos de viento* / укр.: битися з вітряками, *caballero de la triste figura* / укр.: лицар сумного образу та інші іспанські фразеологізми, що перейшли до фонду української фразеології шляхом запозичення [6, 135].

Тож, мовна значимість фразеологізмів як носіїв національно-культурного змісту тексту визначається ступенем їх ідіоматичності. У процесі міжкультурної комунікації фразеологічні одиниці з національно-культурним компонентом виступають джерелом фонові інформації, яка утруднює процеси інтеркомунікації, оскільки притаманна їм імпліцитна фонові інформація є недоступною для представників іншої культури. Водночас розширення сфери міжнародної комунікації сприяє інтернаціоналізації фразеологічних одиниць, а отже, зближенню культур.

Література

1. Мальцева Д. Г. Национально-культурный аспект фразеологии: автореф. дис.... д-ра филол.наук. – М., 1994.
2. Коновець С. П. Деякі національно-культурні особливості фразеології (на прикладі іспанської та української мов) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. - К., 2001. – Вип.31. – С.47–49.
3. Коновець С. П. Компаративний аналіз фразеологізмів іспанської та української мов (етнокультурний аспект) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2000. – Вип.5. – С.99–105.
4. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982.
5. Прагматический аспект функционирования устойчивых словесных комплексов в газетном тексте // Фразеологическая семантика германские и романские языки: Сб. научн. тр./МППИИЯ им.М.Тореза. – 1983. – Вып.211. – С.62–74.

6. Коваль А.П. Слово про слово. – К., 1986. – 215с. – 320 с.
7. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современной лингвистической парадигмы. – М., 2008.

References

1. Mal'tseva D. G. Natsional'no-kul'turnyi aspekt frazeologii: avtoref. dis.... d-ra filol.nauk. – M., 1994.
2. Konovets S. P. Deiaki natsionalno-kulturni osoblyvosti frazeolohii (na prykladi ispanskoi ta ukrainskoi mov) // Visnyk Kyivskoho natsionalno universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia. – K., 2001. – Vyp.31. – S.47–49.
3. Konovets S. P. Komparatyvnyi analiz frazeolohizmiv ispanskoi ta ukrainskoi mov (etnokulturnyi aspekt) // Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu. – K., 2000. – Vyp.5. – S.99–105.
4. Solodukho E. M. Problemy internatsionalizatsii frazeologii. - Kazan': Izd-vo Kazanskogo un-ta, 1982.
5. Pragmатический аспект функционирования устойчивых словесных комплексов в газетном тексте // Фразеологическая семантика германских и романских языков: Сб. научн. тр. / МППИИ им.М.Тореза. – 1983. – Vyp.211. – S.62–74.
6. Koval A. P. Slovo pro slovo. – K., 1986. – 215s. – 320 s.
7. Alefirenko N. F. Frazeologiia v svete sovremennoi lingvisticheskoi paradigmy. – M., 2008.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. EL País.// <http://www.elpais.com>.
2. El Mundo.// <http://www.elmundo.com>.
3. ABC.// <http://www.abc.com>.